ŽUDYNĖS RAINIŲ MIŠKELYJE: 1941 m. naktis iš birželio 24-osios į birželio 25-ąją

Rainių kančios koplyčia. Žemaičių muziejaus „Alka“ 2025 m. birželio 24-osios ekskursijos reklaminio plakato fragmentas. Dizainas Kashtanka Art & Design

1941 m. vasarą naciams pradedant okupuoti Lietuvą, sovietai atsitraukdami naikino savo pėdsakus, kai kur – ir nelaisvėje buvusius jų ideologijai nepritariančius žmones. Viena didžiausių ir skaudžiausių tragedijų tomis dienomis įvyko Telšių rajono Viešvėnų seniūnijos Rainių miškelyje, kur naktį iš birželio 24-osios į 25-ąją buvo žiauriai nužudyti 73 šio krašto gyventojai – Telšių kalėjime kalėję sovietų liaudies priešais vadinti politiniai kaliniai, tarp kurių buvo mokytojų, darbininkų, teisininkų, samdinių, valstybės tarnautojų, ekonomistų, mokinių, ūkininkų, lietuviškų visuomeninių organizacijų narių ir kitų Lietuvos patriotų.

Sovietmečiu informacija apie Rainių tragediją buvo slepiama, tačiau jos neužmiršo kankinių giminės, artimieji, draugai, tie, kas buvo dalyvavę žuvusiųjų laidotuvėse bei buvo skaitę apie žudynes.

Apie Rainių žudynes ir kankinius gana išsamiai parašyta 1942 m. gegužės 30 d. išleistame laikraščio „Žemaičių žemė“ 22-ame numeryje, 1942 m. Telšiuose išleistoje, vėliau Kanadoje pakartotinai išspausdintoje knygutėje „Žemaičių kankiniai“ (sudarė Kazys Mockus). Lietuvoje XX a. 5–9 dešimtmečiais ši knygutė buvo bibliografinė retenybė, mažai kas turėjo galimybę paskaityti ir Antrojo pasaulinio karo metais leistą savaitraštį „Žemaičių žemė“, tad laikas darė savo, todėl pokario metais gimę žmonės dažniausiai apie Rainių žudynes jau nieko nebežinojo.

Lietuvos atgimimo laikotarpiu Rainių miškelių tragedijos puslapiai vėl buvo atversti.

1991 m. Žemaičių kultūros draugijos inciatyva Rainiuose daugiausiai iš žmonių ir įmonių paaukotų lėšų buvo pastatyta Rainių kankinių ir visų kitų Lietuvos patriotų patirtų kančių atminimą įamžinanti Kančios koplyčia, sutvarkyta ir kankinių masinių žudynių vieta.

Šioje koplyčioje menininkai atskleidė ir sovietinio teroro esmę. Algirdas Dovydėnas, kurdamas vitražus, pasirinko koplyčios viduje dominuojančią baltą fono spalvą. Vitražuose šiame baltame fone jis pavaizdavo raudonus kraujo lašus ir Jėzaus kančios įrankius – erškėčių vainiką, vinis, reples, kurie labai artimi tiems, kuriais buvo kankinami Rainių kankiniai. Freskas koplyčioje kūręs dailininkas Antanas

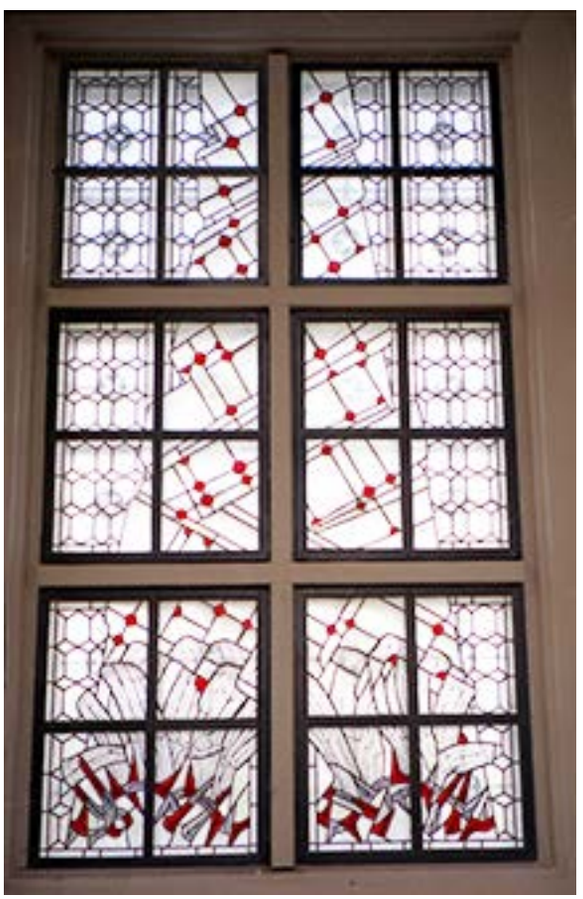

Algirdo Dovydėno sukurti Rainių Kančios koplyčios vitražai. Danutės Mukienės nuotrauka

Kmieliauskas freskose pavaizdavo Rainių kankinius, Sibiro tremtinius, partizanus, parodydamas kaip jų kančios persipynė su Kristaus ir jo Motinos kančia.

Koplyčios centre – unikalus skulptoriaus Regimanto Midvikio iš marmuro iškaltas kryžius, o bokšte – to paties menininko sukurtos keturios varinės Rainių kankinių figūros, vaizduojančios tarsi ant kryžiaus ištiestas, virve surištas rankas.

Masinių žudynių vietoje pastatytas skulptoriaus R. Midvikio iškaltas akmeninis kryžius.

Rainių koplyčios projektą pagal Antrojo pasaulinio karo metais Jono Virako sukurtą, tačiau nerealizuotą koplyčios projektą ir jo žmonos išsaugotus šio statinio eskizus parengė ir koplyčios statyba bei jos įrengimu rūpinosi architektas, dabartinis Žemaičių kultūros draugijos pirmininkas Algirdas Žebrauskas. 1994 m. jam, dailininkui A. Kmieliauskui, vitražistui A. Dovydėnui, skulptoriui R.Midvikiui už Rainių memorialo sukūrimą buvo paskirta Lietuvos Respublikos Nacionalinė meno ir kultūros premija.

Koplyčios rūsyje įrengta istorinė Rainių miškelio tragediją liudijanti ekspozicija.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Rainiuose kasmet birželio 24–25 dienomis vėl renkamasi prisiminti tos baisios 1941-ųjų metų birželio nakties įvykius ir pagerbti žuvusiųjų atminimą.

***

Šiemet vienas iš Rainių tragedijos 84-ųjų metinių sukakties paminėjimo Telšių rajone iniciatorių buvo Žemaičių muziejus „Alka“. Informaciniame pranešime, kuriame jis kvietė gyventojus į šiai sukakčiai skirtus renginius (vyko birželio 24-ąją), rašoma, kad Rainių tragedija – skausmas, kuris nemiršta ir atmintis apie tai, kas vyko Rainiuose prieš 84-erius metus, yra gyva.

Birželio 24-osios popietę muziejaus organizuojami renginiai prasidėjo Telšių senosiose kapinėse, kur buvo pagerbtas brolškame kape palaidotų kankinių atminimas. Vėliau aukos buvo pagerbtos Rainių žudynių vietoje. Tą pačią pavakarę Rainių Kančios koplyčioje vyko šv. Mišios, koncertavo Telšių kultūros centro mišrus choras (vadovė Rita Vilkė), o vėlų vakarą Rainių Kančios koplyčioje ir Rainių miškelyje vyko naktinė ekskursija „Rainių tragedija: atmintis gyva“, kuri, kaip pažymėjo muziejininkai, buvo *„ne šiaip sau pasivaikščiojimas, o tylūs žingsniai per tamsą, kurioje kadaise nebeliko žmogiškumo. Tai kartu buvo ir skausminga kelionė į istorinę naktį, kai žiaurumas pasiekė savo viršūnę*“.

Antano Kmieliausko sukurtų Rainių kančios koplyčios freskų fragmentas. Danutės Mukienės nuotrauka

Šiemet muziejininkų suorganizuotų renginių metu didžiausias dėmesys buvo skirtas 10-čiai Rainiuose nužudytų skautų, kurie liko ištikimi savo priesaikai *„Dievui, Tėvynei, Artimui*“.

Prieš keletą mėnesių Telšiuose, Masčio ežero pakrantėje, buvo įkurdintas naujas meno ženklas– skautiška meškos skulptūra, kuriai suteiktas simboliškas Rainių kankinio, 1941-aisiais buvusio paskutinio Lietuvos skautijos Telšių tunto tuntininko Zenono Tarvainio vardas. Šios meškutės autorius – VDA Telšių fakulteto absolventas Simonas Grigutis.

Zenonas Tarvainis – viena 1941-ųjų metų Rainių tragedijos aukų. Kai sovietai jį suėmė ir įkalino, jis, 21-erių metų vyras, drąsiai ir be užuolankų tardytojui rėžė: *„Jūsų vėliavos turbūt neblunka dėl to, kad jas dažote mūsų krauju*“.

Zenonas kartu su kitais politiniais kaliniais

(Nukelta į 26 p.)

1941-ųjų birželio 24-ąją iš kameros buvo nuvestas į sargybos būstinę. Ten kaliniams užkišo burnas, nuvedė prie sunkvežimių ir vieną ant kito į juos suguldė. Sunkvežimiai iš Telšių pasuko link Rainių. Ten, miškelyje, atvežtus kalinius sovietai paryčiui nukankino, sumetė į iš anksto iškastą duobę, užpylė juos žemėmis ir pasišalino.

Kai tragedijos aukos birželio 28-ąją buvo atkastos, visi, kas ten buvo, pamatė, kokias kančias žuvusiesiems teko patirti. Vaizdas buvo siaubingas. Sumaitoti kūnai liudijo, kad tą naktį su kaliniais susidorojo iškrypėliško žiaurumo budeliai. Lavonai buvo taip sudarkyti, kad dėl didžiulių sužalojimų net 46 lavonų nebuvo įmanoma atpažinti.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras skalbia, kad Rainių miškelyje tada buvo nužudyti: *„broliai Antanas, Jonas ir Juozas Antanavičiai, Liudvikas Bachmanas, broliai Povilas ir Stasys Balsevičiai, Albinas Baltramiejūnas, Kazys Baltrimaitis, Juozas Beimavičius, Steponas Bubelė, Kostas Bučius, Juozas Bumblys, Adolfas Butkevičius (Butkus), Andrius Čiurinskas, Antanas Čiužas, Stasys Daknevičius, Pranas Daukša, Antanas Dibisteris, Vaclovas Gailius, Kazys Galdikas, Augustinas Gaudutis, Ignas Gelžinis, Henrikas Glazauskas, Pranas Gužauskas, Juozapas Jablonskis, Adolfas Jagminas, Jonas Jakštas, Aleksas Jankauskas, Stanislovas Jocys, Povilas Kardelis, Kazimieras Katkus, Kazimieras Kaulius, Vladas Kaveckas, broliai Boleslovas ir Petras Kavoliai, Povilas Kazlauskas, Georgijus Kiriličevas, Karolis Kisevičius (Kizevičius), Boleslovas Korza, Bronius Križinauskas, Leonas Kusas, Juozas Kvedaras, Mikas Lengvinas (Lengvenis), Vitoldas Lileikis, Pranas Lukauskas, Liudas Malakauskas, Petras Maskolenka, Jonas Milius, Antanas Montvydas, Vladislovas Motuzas, Motiejus Norvaišas, Vaclovas Pabarčius, Liudvikas Pakalniškis, Zigmas Parafionovičius, Kazys Paulauskas, Vladas Petronaitis, Kazys Puškorius, Adomas Rakas, broliai Andrius ir Jonas Rudokai, Zigmas Sakelis, Adomas Simutis, Julius Simutis, Feliksas Stukas, Vladas Sungaila, Zenonas Šakenis, Edmundas Šalčius, Česlovas Šalkauskas, Jonas Šleinius, Zenonas Tarvainis, Jonas Telšinskas, Juozas Truška, Jurgis Vičius, Povilas Vilčinskas ir Hermenegildas Žvirgzdinas.*

Netoli užkasimo vietos buvo rasti užkasti 3 raudonarmiečių palaikai su šautinėmis žaizdomis pa-

Rainių Kančios koplyčia. Nuotrauka iš RKIC archyvo

kaušyje. 63 nukankintųjų palaikai buvo palaidoti senosiose Telšių miesto kapinėse, 10 žmonių palaikus artimieji palaidojo Kelmės, Plungės ir Telšių rajonų bei Rietavo savivaldybės teritorijose esančiose miestelių ir kaimų kapinėse, šeimos mauzoliejuje.

Rusų kariškių palaidojimo vieta nėra išaiškinta. Vienų liudininkų teigimu, jie buvo palaidoti Rainių miškelyje, kitų – Telšių mieste.

Naktį iš birželio 24 į 25 d. iš Telšių kalėjimo pabėgę 3 kaliniai – Pranciškus (Pranas) Razgus, Petras Sūdžius ir Aleksandras Vyšniauskas – buvo nušauti Raudonosios armijos kareivių Telšių aps. Telšių vls. Džiuginėnų k. apylinkėse. Jų palaikai užkasti Džiuginėnų k. miško pakraštyje, birželio 30 d. palaidoti Beržoro kaimo kapinėse (Plungės r.).“

Atkasus kankinius, neatpažintų asmenų pavardės buvo identifikuotos pagal Telšių kalėjime rastų politinių kalinių sąrašus.

Tarp Rainių tragedijos aukų yra 10 skautų. Tai jau minėtas Zenonas Tarvainis, Plungės gimnazijos mokinys Povilas Balsevičius, Telšių valstybinės amatų mokyklos mokiniai Kazys Baltrimaitis, Antanas Čiužas ir Kazys Puškorius, Telšių apskrities ipotekos skyriaus vedėjas Pranas Gužauskas, Telšių

apskrities ipotekos skyriaus vedėjas, Plungės elektros stoties raštvedys Bronius Križinauskas, Žemaičių Kalvarijos pieninės vedėjas Vaclovas Pabarčius, Dotnuvos žemės ūkio akademijos studentas Zigmas Parafinionavičius, Telšių vyskupo Valančiaus gimnazijos abiturientas Hermenehildas Žvirzdinas.

KOKIA BUVO ŠIŲ ŽUDYNIŲ PRIEŠISTORĖ IR KAIP JOS VYKO?

„Visuotinė lietuvių enciklopedija“ apie Rainių tragediją pateikia tokią informaciją :

Ruošimasis egzekucijai

„1941 06 22 prasidėjus SSRS–Vokietijos karui ir pafrontės vietovėse (ir Lietuvoje) paskelbus karo padėtį, visos politinių kalinių bylos buvo perduotos kariniams tribunolams. Didžioji kalinių dalis buvo pasmerkta sušaudyti, kiti – evakuoti į SSRS gilumą. NKVD ir Valstybės saugumo liaudies komisariato vietinėms įstaigoms buvo suteikta neribota laisvė elgtis su politiniais kaliniais savo nuožiūra. Telšių kalėjime laikyti 162 kaliniai (dalis jų – politiniai, saugumiečių tardyti kankinant). Dėl SSRS kariuomenėje didėjančio chaoso 1941 06 22–23 Telšių kalėjimo kaliniai nebuvo evakuoti. 06 24 ankstyvą rytą iš Telšių pabėgę miesto vykdomosios valdžios ir represinių struktūrų pareigūnai susirinko Tryškių miške, kur telkėsi ir besitraukiančios SSRS kariuomenės daliniai. Telšiuose likusios vienintelės valstybinės įstaigos – kalėjimo (dauguma personalo – lietuviai) kaliniai ėmė reikalauti paleisti juos į laisvę. Apie 8 val. ryto dviejų kalėjimo tarnautojų prašymu pravažiuojantys sovietiniai kareiviai apsupo kalėjimą, stovėjo tankai, praeiviams buvo draudžiama artintis. Kalėjimo reikalus tvarkė 8 armijos bataliono komisaras M. Kompanijecas.

Telšių vykdomojo komiteto pirmininkas D. Rocius, NKVD ir Valstybės saugumo liaudies komisariato Telšių apskrities skyriaus viršininkas P. Raslanas, Tryškių miške susitikę su kariniu prokuroru ir Karo tribunolo pirmininku, nutarė paliktus politinius kalinius nužudyti. Pavakare su priskirtu SSRS kariniu daliniu, 4 sunkvežimiais ir 2 tankais jie grįžo į kalėjimą. Čia P. Raslano iniciatyva buvo sudaryta komisija politinių kalinių byloms peržiūrėti; ją sudarė P. Raslanas, jo pavaduotojas Ždanovas, M. Kompanijecas, D. Rocius ir Kretingos apskrities saugumo pareigūnas Jermolajevas. Apie 18 h į žudynių

Atkasti Rainių žudynių kankiniai ir jų laidojimo procesija Telšiuose 1941 m. birželio 28 d. Fotografai nežinomi. Nuotraukos iš Žemaičių muziejaus „Alka“ archyvo

vietą (Rainių miškelį, 3,8 km į pietus nuo Telšių) nusiųsti 3 kalėjimo prižiūrėtojai ir 8 SSRS kariuome-

(Nukelta į 28 p.)

Daugiakamienis kryžius prie Rainių kančių koplyčios. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Rainių tragedijos antrųjų metinių minėjimo 1943 m. akimirka. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Žemaičių muziejaus „Alka“ archyvo

nės kariai kasti duobių aukoms. Vakare atrinktiems kaliniams virvėmis, spygliuota viela perrištos burnos (kad negalėtų šaukti), surištos rankos, kaliniai sumesti į sunkvežimius. Iki 24 h. 4 sunkvežimai ir 2 tankai išvažiavo iš kalėjimo.

Žudynės

1941 06 25 apie 1 h 30 min naktį prasidėjusiai egzekucijai vadovavo komisijos nariai, kiti NKVD ir saugumo vietos pareigūnai, vykdė 40–50 sovietinių kareivių būrys, kalėjimo viršininkas A. Vaitkus ir keli prižiūrėtojai. Buvo išstatytos sargybos, įjungti automašinų varikliai (kad nebūtų girdimi aukų riksmai ir šūviai). Aukos buvo svilinamos ant laužo, krečiamos elektros srove, plikomos verdančiu vandeniu ir kopūstais, plakamos rimbais, badomos durtuvais, pjaustomi jų lytiniai organai (daugeliui), nosys, liežuviai, išduriamos akys, lupama oda, skaldomos kaukolės.

Regimanto Midvikio sukurtas paminklas Rainių masinių žudynių vietoje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Egzekucija buvo žiauraus sadizmo apraiška: skubiai besitraukiančiai SSRS kariuomenei gauti iš kankinamų kalinių objektyvių parodymų nebuvo prasmės (1941 07 nacių okupacinės valdžios įsakymu greta buvusios egzekucijos vietos nužudyta apie 840 Telšių žydų).

1941 06 26 rytą atsikūrusios Telšių savivaldos tarnautojas žudynių vietoje aptiko traktorių, elektrinių generatorių, 3 automašinų variklius, laužavietę, 4 duobių žymes, statinių su virtais kopūstais. 06 28 pradėjęs tyrimą Telšių policijos viršininkas aptiko nukankintų kalinių lavonus. Apie 17 h atvyko komisija– Telšių apskrities prokuroras, apskrities viršininkas, gydytojai ir kiti pareigūnai, kviestiniai, buvo atlikta aukų medicininė ekspertizė. Iš viso rasti 73 vietoje nukankinti ir 3 nušauti mėginantys bėgti; 46 sudarkyti kūnai neatpažinti (tapatybės nustatytos pagal kalėjime rastus pasmerktųjų sąrašus).

Prasidėjus Atgimimui, 1988 10 P. Raslanui buvo iškelta baudžiamoji byla (1991 jis pasislėpė Rusijoje, 2001 04 Šiaulių apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos už akių nuteistas kalėti iki gyvos galvos), 1988 11 sudaryta vyriausybinė komisija 1941 ir kitų panašių įvykių aplinkybėms tirti.

Atminimo įamžinimas

1941 07 01 įvyko nužudytųjų laidotuvės, jų atminimui buvo skirta Telšiuose atidarytos Raudonojo teroro parodos ekspozicijos dalis, 1942 žudynių vietoje pradėta statyti koplyčia (architektas J. Virakas), kuri per SSRS okupaciją buvo nugriauta, 1991 atstatyta ir 06 23 pašventinta (Rainių Kančios koplyčia, architektas A. Žebrauskas). 1991 prie Rainių miškelio pasodintas Atminties ąžuolynas. Žudynių vietoje įrengta aikštelė su paminklu Trys kryžiai (skulptorius R. Midvikis). 1995 Rainių žudynių vieta su paminklu ir koplyčia paskelbti nacionalinės reikšmės istorijos ir memorialiniu paminklu.“

***

Kaip jau minėta, kai kurių atpažintų kankinių palaikus giminės ir artimieji išsivežė ir palaidojo ten, kur jie gyveno. Skauto B. Križinausko kūną tėvai susigrąžino į Plungę, o jo bendražygis Vaclovas Pabarčius buvo palaidotas Alsėdžių kapinaitėse, netoli Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro

2022 m. Žemaičių muziejaus „Alka“ išleista Donatos Kazlauskienės sudaryta 200 puslapių apimties knyga „Žemaičių kankiniai. Rainių miškelio tragedija | 1941 m. birželio 24–25 d.“ (atnaujintas ir papildytas leidimas). Dizainas – Kashtanka Art & Design

Stanislovo Narutavičiaus amžinojo poilsio vietos.

Tarp nužudytojų artimiesiems pavyko atpažinti ir tris už 1941 m. vasario 16 d. Alsėdžiuose iškeltą Lietuvos tautinę vėliavą suimtus alsėdiškius: odininką, buvusį Telšių apskrities policijos Alsėdžių nuovados policininką, Lietuvos šaulių sąjungos narį Leoną Kusą, batsiuvį, Lietuvos šaulių sąjungos narį Joną Milių ir ūkininką, lietuvių katalikų jaunimo federacijos „Pavasaris“ narį Steponą Bubelę. Juos giminės ir artimieji parsivežė į Alsėdžius (Plungės rajonas) ir bendrame kape palaidojo senųjų civilinių kapinių šiauriniame pakraštyje. Jų amžinojo poilsio vietą žymi betoninis, monolitinis, gulsčio stačiakampio pavidalo, pailgas antkapinis paminklas, pastatytas ant platesnio betoninio cokolio.

Telšių apskrities Pavandenės dvaro savininko, agronomo Zigmo Sakelio palaikus giminės palaidojo Pavandenės kaime ant kalnelio (Užvenčio sen., Kelmės r.), kuris yra netoli buvusio dvaro centro.

***

2022 metais Žemaičių muziejus „Alka“ išleido ketvirtąjį knygos „Žemaičių kankiniai“ leidimą (sudarė Donata Kazlauskienė). Jis skirtas Rainių tragedijos įvykiams įamžinti. Pristatydamas knygą skaitytojams, muziejus anotacijoje nurodo, kad „Leidinį sudaro dvi dalys: pirmojoje pateikiama susisteminta pirmojo, antrojo, trečiojo leidimo knygų „Žemaičių kankiniai. Rainių miškelio tragedija 1941 m. birželio 24–25 d.“ medžiaga, papildyta Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos centriniame valstybės archyve ir kituose šaltiniuose sukauptais duomenimis. Antrojoje dalyje pristatoma 2021 m. birželio 14 d. vykusios konferencijos „Rainių tragedija: atmintis gyva“ medžiaga su dr. Arvydo Anušausko, dr. Vytauto Jokubausko, dr. Audronės Veilentienės, dr. Simono Jazavitos, dr. Dariaus Juodžio, dr. Aušros Jurevičiūtės parengtais moksliniais straipsniais.

Rainių kančių koplyčios rūsyje įrengtos istorinės Rainių miškelio tragedijos ekpozicijos fragmentai. Fotoreprodukcijos iš RKIC fotoarchyvo

Viena jautriausių knygos dalių – „Teismo medicinos protokolas“. Čia išsamiai aprašoma visų 73 kankinių būklė juos atkasus. Knygoje gausu iliustracijų, nuotraukų, senųjų minėjimo plakatų. Leidinyje panaudotos Žemaičių muziejaus „Alka“, Lietuvos centrinis valstybės archyvo, Donatos Kazlauskienės, Loretos Norvaišienės, Sigitos Gailiuvienės, Leono Mingino, Mečislovo Šilinsko, Rugilės Kumžaitės nuotraukos.

***

[1] „Žudynės Rainių miškelyje“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*: https://www.genocid.lt/centras/lt/1378/a.

[2] „Rainių žudynės“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija:* https://www.vle.lt/straipsnis/rainiu-zudynes/.

Rengiant tekstą naudota ir Žemaičių muziejaus „Alka“, Regionų kultūrinių iniciatyvų centro viešinama informacija